

FASCYNACJA DZIECI INTERNETEM A RODZICIELSKI MONITORING ICH AKTYWNOŚCI *ONLINE*

Hanna PRZYBYŁA-BASISTA^{1*}, Anna KOŁODZIEJ-ZALESKA²

¹ Uniwersytet Śląski, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Psychologii, Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka i Badań nad Rodziną, Katowice; hanna.przybyla-basista@us.edu.pl, ORCID: 0000-0001-6839-7305

² Uniwersytet Śląski, Wydział Pedagogiki i Psychologii, Instytut Psychologii, Zakład Psychologii Rozwoju Człowieka i Badań nad Rodziną, Katowice; anna.kolodziej@us.edu.pl, ORCID: 0000-0001-5664-8605

* Korespondencja: hanna.przybyla-basista@us.edu.pl; Tel.: +48-32-359-97-16

Streszczenie: Dane z wielu krajów dowodzą, że w ostatnich latach znacząco wzrósł odsetek dzieci i nastolatków które korzystają z Internetu nawet codziennie. Wpływ nowoczesnych technologii na rozwój dzieci rodzi wiele nadziei, ale też obaw i dylematów stawiając przed rodzicami nowe wyzwania. Celem niniejszego wystąpienia jest przegląd wybranych koncepcji teoretycznych i wyników badań własnych nad kontrolowaniem przez rodziców aktywności internetowej dzieci. W badaniach poszukiwano odpowiedzi na dwa podstawowe pytania: (1) czy istnieją statystycznie istotne różnice w zakresie monitoringu aktywności internetowej pomiędzy rodzicami dzieci rzadko oraz często korzystających z Internetu oraz (2) która ze zmiennych: poczucie bliskości w rodzinie oraz postawy rodziców wobec Internetu ma większy wpływ na poziom monitoringu aktywności internetowej dzieci (w grupie rodziców dzieci stosunkowo rzadko oraz codziennie korzystających z Internetu). W badaniach uczestniczyło 161 rodziców (20 ojców i 141 matek) dzieci w wieku od 7 do 12 lat. Wyniki badań wskazały, że rodzice, których dzieci korzystają z komputera rzadziej, silniej monitorują aktywność internetową dzieci oraz bardziej orientują się w celach, do jakich dzieci wykorzystują Internet, w porównaniu z rodzicami, których dzieci codziennie surfują w sieci. Ponadto, w grupie rodziców dzieci rzadko korzystających z Internetu najistotniejszym predyktorem monitoringu było poczucie bliskości w rodzinie, zaś w grupie rodziców dzieci często korzystających z Internetu najsilniejszymi predyktorami monitoringu były: percepcja korzyści z Internetu oraz percepcja Internetu jako zagrożenia (poczucie bliskości w rodzinie nie miało tu istotnego znaczenia).

Słowa kluczowe: Internet, dzieci, monitoring rodzicielski, zagrożenia.

CHILDREN'S FASCINATION WITH THE INTERNET AND PARENTAL MONITORING OF THEIR ACTIVITY ONLINE

Abstract: Recent data from many countries indicate that the percentage of children and teenagers using the Internet even on a daily basis has grown significantly. Influence of new

technologies on children's development raises a lot of hope but also causes parental concerns resulting in new challenges. The purpose of the presentation is to give an overview of selected theoretical concepts and own research results on parental controls over children's Internet use. The answers were sought to two fundamental questions: (1) Are there any statistically significant differences in the control of children's Internet use among parents whose children use it rarely (first group of parents) and those who use it frequently (second group of parents)? (2) Which of the two variables: the sense of family closeness or the parental attitude towards the Internet have stronger effect on the parental monitoring of children's Internet use (in the groups of children using the Internet rarely vs. those who used it daily)? The participants were 161 parents (20 fathers and 141 mothers) of children aged 7-12 years. The results have shown that the first group controls the children's Internet use more strongly than the second group and is aware of what their children use it for. The most essential predictors of the parental monitoring were: sense of family closeness (the first group) vs. parents' Internet perception as a source of benefit and parents' Internet perception as a threat or risk (the second group); the sense of family closeness was insignificant in the second group.

Keywords: Internet, children, parental monitoring, risk.

1. Wprowadzenie

Internet stał się ważnym miejscem aktywności współczesnego społeczeństwa, użytecznym narzędziem komunikacji, w którym może zachodzić wiele wymian i transakcji. Szczególnie istotną rolę pełnią w nim serwisy społecznościowe (m.in. Facebook, Twitter, MySpace, YouTube) umożliwiające jednostce prezentację własnej osoby, zbudowanie wirtualnej tożsamości, bieżące dzielenie się informacjami oraz różnego rodzaju materiałami z internetowymi przyjaciółmi (zdjęcia, teksty, filmy, linki). Wzrost liczby użytkowników Internetu przyczynił się do wyłonienia nowej kategorii podmiotów zwanych obywatelami cyfrowymi, będącymi aktywnymi uczestnikami społeczeństwa informacyjnego, z reguły urodzonymi po 1980 roku (Borcuch, and Świerczyńska-Kaczor, 2013). Rewolucja informacyjna i nowa przestrzeń w życiu społecznym – cyberprzestrzeń sprzyjają postępującemu procesowi utechnicznienia człowieka i jego działalności (Zacher, 2015). Większość ludzi, szczególnie młodych, korzystających z Internetu koncentruje się na płynących z tego korzyściach, w o wiele mniejszym stopniu zwracając uwagę na zagrożenia (utrata prywatności, problemy z zapewnieniem bezpieczeństwa, potencjalnie negatywny wpływ tożsamości *online* na budowę tożsamości w rzeczywistym świecie, przeciążenie informacyjne) (por. Borcuch, and Świerczyńska-Kaczor, 2013).

Dane z wielu krajów dowodzą, że w ostatnich latach znacząco wzrósł także odsetek dzieci i nastolatków, które korzystają z Internetu nawet codziennie (Kirwil, 2011; Çankaya, and Odabaşı, 2009; Nikken, and Schols, 2015). Dzieci zaczynają korzystać z Internetu w coraz młodszy wiek, a technologia cyfrowa towarzyszy im w domu, w żłobku, przedszkolu, szkole (Livingstone et al., 2015; Valcke et al, 2011). Wpływ nowoczesnych technologii na rozwój

dzieci rodzi wiele nadziei, ale też obaw i dylematów, stawiając przed rodzicami nowe wymagania. Świadomość, jak zmaksymalizować pozytywny efekt przy jednoczesnym minimalizowaniu negatywnego efektu korzystania przez dzieci i nastolatków z Internetu, staje się współczesnym wyzwaniem dla rodziców i nauczycieli. W przeszłości prowadzono wiele badań nad oglądaniem przez dzieci telewizji i doświadczeniami rodziców w kierowaniu tą aktywnością dzieci (Livingstone et al., 2015). Jednakże w porównaniu z telewizją obecne wyzwania dotyczące kierowania zaangażowaniem dzieci w nowe technologie wydają się dużo trudniejsze. Dzieje się tak ponieważ, po pierwsze: media cyfrowe są o wiele bardziej skomplikowane technologicznie; po drugie: ciągłe innowacje, które pojawiają się na rynku, wymagają stałej aktualizacji wiedzy, umiejętności i przyzwyczajień; wreszcie po trzecie: urządzenia cyfrowe stają się coraz mniejsze, lżejsze, są przenośne i coraz bardziej spersonalizowane w porównaniu z tradycyjnym sprzętem elektronicznym (Livingstone et al., 2015). Z tego względu powstaje pytanie, czy rodzice, kontrolując aktywność internetową dzieci, mogą korzystać ze strategii, które odnosiły się do oglądalności telewizji, czy też strategie te będą raczej mniej korzystne i efektywne.

Celem niniejszego artykułu jest przegląd koncepcji i wyników badań nad kontrolowaniem przez rodziców aktywności internetowej dzieci oraz prezentacja wyników badań własnych skoncentrowanych wokół odpowiedzi na dwa podstawowe pytania: (1) czy istnieją statystycznie istotne różnice w zakresie monitoringu aktywności internetowej dzieci przez rodziców dzieci rzadko bądź często korzystających z Internetu oraz (2) czy poczucie bliskości w rodzinie oraz postawy rodziców wobec Internetu mają wpływ na poziom monitoringu aktywności internetowej dzieci?

1.1. Internet jako naturalne środowisko aktywności dzieci

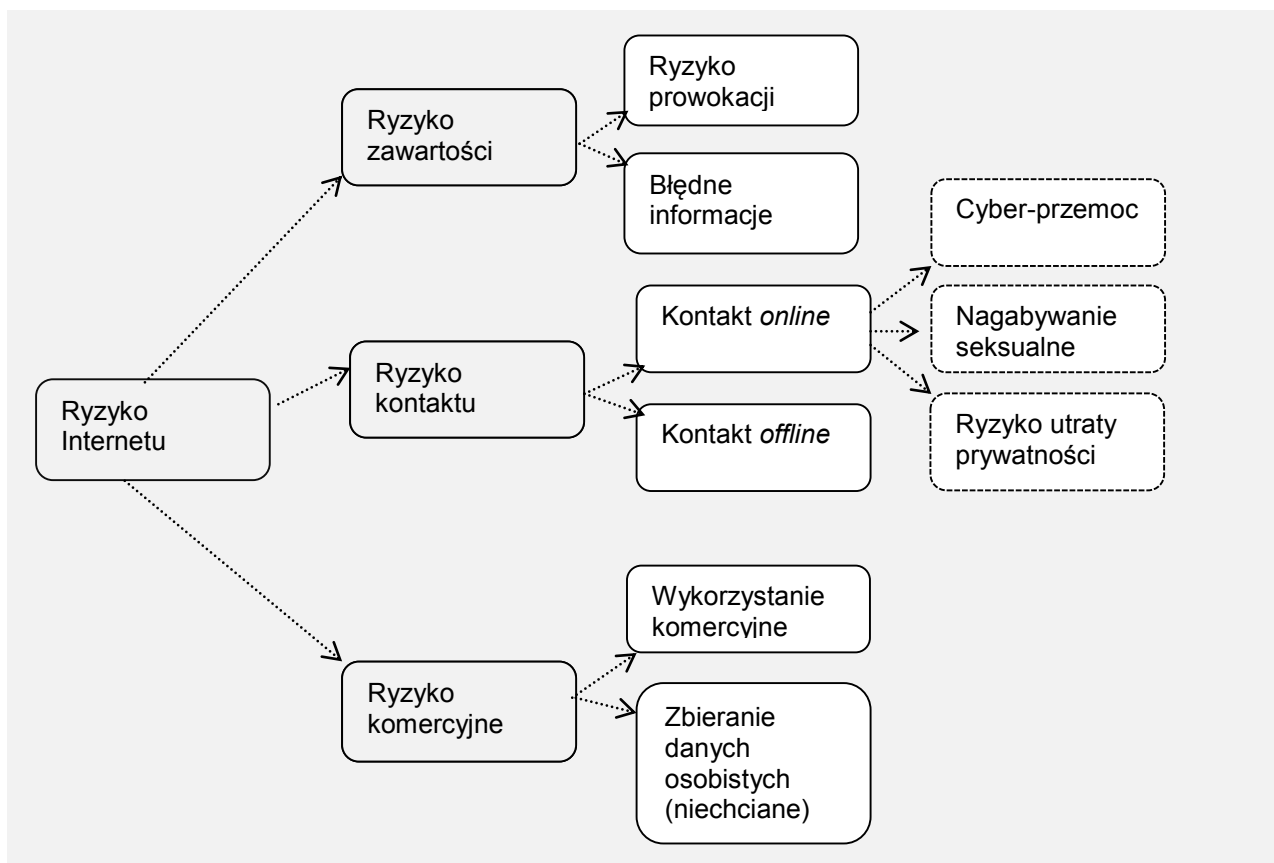
Współczesne dzieci rodzą się i rozwijają w społeczeństwie nowoczesnych technologii, a korzystanie z nich staje się nieodłącznym elementem życia i jednocześnie czymś bardzo prostym. Dla nich Internet stanowi swego rodzaju środowisko naturalne eksploracji świata, zdobywania wiedzy i umiejętności. Wiedzą o wiele więcej na temat komputerów i Internetu niż ich rodzice (Valcke et al., 2011). Pokolenie współczesnych dzieci jest jednocześnie pierwszym, które nie zna świata bez komputerów i Internetu, stąd też nazywane jest „cyfrowymi tubylcami” (*digital natives*) w przeciwieństwie do starszego pokolenia, rodziców, nauczycieli, którzy nazywani są „cyfrowymi imigrantami” (*digital immigrants*) (Prensky, 2001; por. Knol-Michałowska, 2012). Różnice między nimi są zasadnicze i w przekonaniu Marca Prensky (2001) głębsze niż większość pedagogów wyobraża to sobie i uświadamia. Ci, którzy urodzili się w świecie cyfrowym, z łatwością fascynują się nowościami i przystosowują do większości aspektów nowych technologii. Podczas gdy „cyfrowi imigranci” muszą się w całości zaadaptować do nowego środowiska i w pewnym stopniu zawsze pozostają jedną nogą w przeszłości (np. potrzebują wydrukować dokument, ażeby go móc edytować; drukują maile,

sprawdzają przez telefon, czy mail dotarł; czytają podręczniki do obsługi programów, nie zakładając, że intuicyjnie nauczą się go podczas używania) (Prensky, 2001).

Internet niesie ze sobą ogromną ilość zarówno korzyści, jak i zagrożeń. Zgromadzone przez badaczy dowody z jednej strony sugerują korzyści płynące z korzystania z cyfrowych i społecznościowych mediów: są to między innymi wczesne uczenie się, spotkanie się z nowymi ideami i wiedzą, zwiększenie możliwości kontaktów społecznych i wsparcia, nowe możliwości dostępu do informacji promujących zdrowie (Reid Chassiakos et al., 2016). Wartościowe, edukacyjne treści przekazywane przez media mają prospołeczny wpływ na rozwój dzieci; dzięki nim wzrasta u dzieci altruizm, zdolność kooperacji, a nawet tolerancja wobec innych (Wilson, 2008). Z drugiej jednak strony podkreśla się ryzyko negatywnego wpływu Internetu na dzieci i młodzież, np.: negatywny wpływ na zdrowie, sen, uczenie się i uwagę, zwiększoną częstotliwość występowania nadwagi i depresji, „wystawienie” na niewłaściwe treści, niebezpieczne informacje oraz kontakty, narażenie na utratę prywatności i poufności (Reid Chassiakos et al., 2016). Dużo pisze się o problemie samotności dzieci korzystających z Internetu, o kłopotach z odróżnianiem realności od fikcji, o przejawianiu agresywnych zachowań (zwłaszcza przez te dzieci, które spędzają dużo czasu w sieci, grając w gry), o deficycie zajęć ruchowych, a w konsekwencji otyłości; wszystkie te problemy pozostają w związku z czasem spędzonym przez dzieci w sieci (Shields, and Behrman, 2000; Subrahmanyam et al., 2000; Guarini et al., 2012).

Typowe korzystanie z Internetu obejmuje rozrywkę, edukację i połączenie zabawy z nauką (Valcke et al., 2011; Livingstone, 2003). Według Sonii Livingstone (2003) rodzice wydają się mieć sprzeczne poglądy na temat wartości komputerów dla rozwoju dzieci, co często staje się przedmiotem konfliktów ze dziećmi. Te wewnętrzne rozterki rodziców odnoszą się do edukacyjnej wartości komputerów, a w szczególności do aplikacji umożliwiającej połączenie zabawy z nauką (*edutainment*). Z jednej strony rodzice postrzegają dzieci jako ekspertów z łatwością przyswajających nowe informacje, z drugiej zaś strony martwią się o utratę tradycyjnych umiejętności, kompetencji i wartości (Livingstone, 2003).

Podobnymi spostrzeżeniami dzieli się Resnick (2000), który – opisując badanie dotyczące reakcji rodziców na bezpieczeństwo dzieci w Internecie – również podkreśla ich ambiwalentną postawę. Postawa ta łączy wiarę, że Internet stanowi m.in. pozytywne narzędzie wspomagające proces uczenia i ułatwiające przekazywanie informacji z jednocześnie negatywnym przekonaniem, że Internet zagraża dzieciom łatwym dostępem do treści pornograficznych czy możliwością ujawnienia przez dzieci danych personalnych niepożądanym osobom bądź instytucjom (Resnick, 2000). Zagrożeniem dla dzieci i młodzieży jest m.in. narażanie dzieci na niechciane treści erotyczne, seksualne propozycje składane przez osoby w sieci, nękanie, zaproszenia do realnego spotkania osób poznanych w sieci, prośby o przesłanie informacji personalnych w mailu (Myers, 2013). Rodzaje ryzyka, które mogą napotkać dzieci w Internecie wiąże się z zawartością stron, ryzykiem niepożądanego kontaktu, jak również niepożądanych transakcji komercyjnych (por. Rysunek 1).

Rysunek 1. Rodzaje ryzyka wiążące się z używaniem Internetu przez nastolatków (Adapted from: De Moor et al., 2008; za: Valcke et al., 2011, s. 1293).

Wielu badaczy, wskazując na potencjalnie negatywną stronę intensywnego korzystania z komputera i dostępu do Internetu, nazywa współczesne cyfrowe pokolenie „dziećmi ryzyka” (*risk-kids* – por. Valcke et al., 2011). Potencjalne zagrożenia wymagają zwiększonej aktywności ze strony dorosłych po to, by ochronić dzieci i młodzież przed niepożądanymi wpływami. Tym bardziej, że stale rośnie liczba coraz młodszych dzieci, które mają dostęp do mediów cyfrowych i Internetu (Nikken, and Schols, 2015).

1.2. Rodzicielski monitoring aktywności internetowej dzieci – czym jest i jakie są jego formy?

W celu zmniejszenia ryzyka, jakie dzieci mogą napotkać w Internecie, rodzice powinni mieć wpływ na tę formę aktywności, ograniczać czas korzystania z komputera i poddawać monitoringowi kontakt z różnego rodzaju treściami zamieszczonymi w sieci (Shields, and Behrman, 2000). Jednakże, porównując wiedzę i umiejętności związane z Internetem posiadane przez dzieci i rodziców, można powiedzieć, że dzieci są co najmniej o krok do przodu w stosunku do swoich rodziców. Ta sytuacja z punktu widzenia kulturowego oraz biorąc pod uwagę proces socjalizacyjny jest zjawiskiem nowym. W kontekście mediów elektronicznych nazywana jest odwrotną socjalizacją (*reversed socialization*), aby podkreślić różnicę w biegłości pomiędzy dziećmi i rodzicami, kiedy to starsze pokolenie może uczyć się od młodszego (Grossbart et al., 2002; por. też: Królikowska, 2015). O ile w procesie

socjalizacyjnym dzieci uczą się od swoich rodziców i ten wpływ ma ustalony kierunek, to w przypadku odwrotnej socjalizacji młodsi mają wpływ na poglądy i zachowania starszych (Grossbart et al., 2002). Obecnie nie żyjemy w świecie, w którym dominuje nastawienie na przeszłość, zmiany zachodzą wolno, a tradycja jest wyznacznikiem norm zachowania (Mead, 2000). Nie ma na świecie takiego pokolenia starszych, które wie to, co wiedzą ich dzieci. Według Mead młodzi ludzie nie łudzą się, że istnieją jeszcze gdzieś na świecie dorośli, od których mogliby się dowiedzieć, co powinni dalej robić w życiu. Ponieważ zmiany zachodzą niezwykle szybko i wciąż trzeba wykształcać nowe sposoby radzenia sobie z nowo pojawiającymi się problemami, dominuje nastawienie na przyszłość i odrzucenie tradycji (Brzezińska, and Janiszewska-Rain, 2005). Zmienia się rola autorytetu, gdyż to zachowania młodych stają się wzorem dla starszych. Przemiany kulturowe, jakich obecnie doświadczamy, polegają na opisanym przez Margaret Mead (2000) przejściu od kultury postfiguracywnej (w której starsi ludzie wyznaczali kierunek życia młodym, byli nośnikami tradycji, wartości) przez kulturę kofiguracywną (w której zarówno dzieci, jak i dorośli uczyli się od swych rówieśników) do kultury prefiguracywnej, przeżywającej współcześnie swój rozkwit, w której na pierwszy plan wysuwa się pokolenie najmłodsze. Niemniej trudno sobie wyobrazić, by młodych ludzi pozostawić samych sobie.

Dzieci wciąż potrzebują troski i opieki oraz pokierowania ich doświadczeniami. Wraz z wiekiem dziecka i rozwojem autonomii zmienia się sposób jego kontrolowania przez rodzica, zmienia się również monitoring aktywności internetowej. Małe dzieci w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym, które w Internecie korzystają głównie z gier edukacyjnych i rekreacyjnych, są nadzorowane przez rodziców na zasadzie jeden do jednego, tzn. że gdy dziecko jest *online*, przez cały czas współtowarzyszy mu osoba dorosła (rodzic). Największe obawy związane z bezpieczeństwem w Internecie mają rodzice dzieci w wieku, w którym konieczne staje się osłabienie nadzoru i wyrażanie zgody na większą wolność oraz niezależność podczas korzystania z Internetu (Department for Children, Schools and Families, 2009). Zmartwieniem rodziców – w okresie preadolescencyjnym – staje się przede wszystkim kontrola, czy dzieci odpowiednio wypełniają obowiązki szkolne i domowe, ale także wątpliwość, na jaki stopień niezależności należy dzieciom pozwolić (Bee, 2004). Wprawdzie dzieci szkolne rozwijają zdolności poznawcze, społeczne, wzrasta u nich refleksyjność czy zdolność rozwiązywania problemów, również społecznych, nie oznacza to jednak, że są one w stanie przewidywać konsekwencje zaistniałych sytuacji problemowych czy ponosić odpowiedzialność za podjęte decyzje (Vasta, Haith, and Miller, 1995).

Większość rodziców przyjmuje na siebie odpowiedzialność za monitorowanie czasu, jaki ich dzieci spędzają w cyfrowym świecie, ale wyrażają też zaniepokojenie, że brakuje im wiedzy, czasu i środków potrzebnych, by poprowadzić dzieci przez bogaty w rozmaite treści, ale i pełen ryzyka, świat technologii internetowej (Resnick, 2000). W rzeczywistości jest tak, że rodzice zwykle przeceniają dokonywany przez siebie monitoring, tym samym są przekonani, że we własnym domu ich dzieci korzystają w bezpieczny sposób z Internetu. Jednocześnie nie

mają wystarczającej świadomości o zaangażowaniu swoich dzieci w ryzykowne zachowania (Liau, Khoo, and Ang, 2008), a tylko niewielki odsetek dzieci informuje rodziców o zagrożeniach, na jakie realnie napotkało w sieci (Myers, 2013). Zgodnie z badaniami zaprezentowanymi w raporcie "Parents & Internet Safety" ponad połowa rodziców nie wie, gdzie można uzyskać informacje o tym, jakie działania podejmować, aby umożliwić dzieciom bezpieczne korzystanie z Internetu (Department for Children, Schools and Families, 2009). Obligatoryjną bazą zapewniającą minimum bezpieczeństwa dzieci powinno być zainstalowanie na komputerze, z którego korzysta dziecko, oprogramowania filtrującego. Wymaga to jednakże od rodziców przynajmniej podstawowego doświadczenia w obsłudze Internetu. Zgodnie z badaniami The National Center for Missing and Exploited Children tylko jedna trzecia rodziców stosuje oprogramowanie filtrujące na komputerach swoich dzieci (Myers, 2013).

Doniesienia o małej wiedzy rodziców na temat tego, co wydarza się w Internecie i jakie ryzykowne aktywności podejmują dzieci *online*, potwierdzają również najnowsze wyniki badań (Symons et al., 2017). Co więcej, z badań przeprowadzonych w grupie 357 rodzin wychowujących nastoletnie dzieci okazało się, że podczas gdy matki nie posiadały bardziej rzetelnej i dokładnej wiedzy o aktywności swoich dzieci w Internecie w porównaniu z ojcami, to jednocześnie postrzegały siebie jako mające większą wiedzę niż ojcowie. Podstawą do takiej percepcji samych siebie przez matki było przekonanie o posiadaniu otwartej komunikacji z dzieckiem (Symons et al., 2017). Wyniki te sugerują potrzebę i konieczność rozbudowania wiedzy rodziców na temat potencjalnych zagrożeń występujących w sieci i umiejętności sprawowania kontroli.

Wiedza rodziców na temat ryzykownych zachowań dzieci, w szczególności adolescentów jest istotnym czynnikiem ochronnym (Symons et al., 2017). Rodzice mogą bowiem odegrać ważną rolę w ochronie dziecka, które podejmuje ryzykowne zachowania w przestrzeni internetowej. I tak na przykład w sytuacji cyberprzemocy mogą pomóc zarówno w przerwaniu tego procederu, jak i udzielić dziecku wsparcia emocjonalnego. Jednakże, aby rodzice mogli adekwatnie zainterweniować, poradzić coś, czy dać wsparcie, konieczne jest posiadanie przez nich wiedzy na temat aktywności dziecka (Symons et al., 2017). Wiedza rodziców może pochodzić z różnych źródeł. Może być wynikiem zabiegania o informacje (wypytywanie dzieci, rozmawianie z ich przyjaciółmi, rodzicami przyjaciół nastoletnich dzieci), kontrolowania i nadzoru (kontrolowanie swobody nastolatków), dbania o relację z dzieckiem, otwartości nastolatków i ujawniania informacji (Kerr, and Stattin, 2000).

W literaturze mówi się o czterech aspektach, formach rodzicielskiego monitoringu aktywności internetowej dzieci: o nadzorze i kontrolowaniu, prowadzeniu rozmów i dbaniu o komunikację z dzieckiem, „śledzeniu” aktywności dziecka oraz zachęcaniu dziecka do ujawniania i otwartości (Liau, Khoo, and Ang, 2008). Efektem tych starań rodziców jest ich wiedza na temat aktywności dzieci w Internecie. Wyróżnia się monitoring pośredni (np. kontaktowanie się z rodzicami przyjaciół dziecka), bezpośredni (np. bezpośrednie pytania skierowane do dziecka, pytanie dziecka o plany), restrykcyjny (np. podsłuchiwanie rozmów,

czytanie pamiętników dziecka), monitoring komputera (kontrolowanie użytkowania komputera, wprowadzenie limitu czasu, który dziecko może spędzić przed komputerem, wykorzystanie oprogramowania blokującego pewne strony internetowe, sprawdzanie historii stron odwiedzanych przez dziecko) oraz monitoring związany z poszczególnymi obszarami życia dziecka: ze zdrowiem (np. żywienie, nawyki), ze szkołą (np. stopnie, zadania domowe) oraz nowymi technologiami: z telefonem (np. limit rozmów), z komputerem (np. postawienie komputera w miejscu, które jest widoczne, wyznaczenie limitu czasu spędzanego przez dziecko przy komputerze, używanie oprogramowania filtrującego, sprawdzanie stron internetowych, które odwiedziło dziecko) (por. Cottrell et al., 2007).

Przegląd literatury sugeruje zatem kierunki zainteresowań badawczych. Jednym z ważniejszych zadań jest prowadzenie badań w grupie rodziców celem ustalenia, czy i na ile rodzice kontrolują aktywność dzieci w Internecie i jakie czynniki mają wpływ na poziom monitoringu przez rodziców. Realizacja tych zadań była przedmiotem naszych badań.

2. Badania własne

W ramach własnego projektu badawczego zostały postawione dwa zasadnicze pytania:

1. Czy istnieją istotne statystycznie różnice pomiędzy grupą rodziców, których dzieci korzystają z Internetu rzadko oraz grupą rodziców, których dzieci korzystają z Internetu często w zakresie monitoringu aktywności internetowej dzieci, orientacji w celach, do jakich dzieci wykorzystują Internet, poczucia bliskości w rodzinie oraz postaw rodziców wobec Internetu (percepcja Internetu jako zagrożenia, percepcja korzyści z Internetu)?
2. Która ze zmiennych: poczucie bliskości w rodzinie, postawy wobec Internetu (percepcja Internetu jako zagrożenia, percepcja korzyści z Internetu) w największym stopniu wpływa na poziom monitoringu aktywności internetowej dzieci w grupie rodziców, których dzieci korzystają z Internetu rzadko oraz grupie rodziców, których dzieci korzystają z Internetu często?

3.1. Procedura i opis uczestników badań

Badania miały charakter w pełni dobrowolny i anonimowy. Były to badania pilotażowe nad sposobem kontrolowania aktywności dzieci w Internecie. O zgodę na udział w nich proszono wszystkich rodziców uczniów jednej ze szkół podstawowych na Śląsku. Prośbę skierowano do rodziców podczas spotkań nauczycieli z rodzicami. Zgodę wyraziło ponad 200 osób, przy czym 161 rodziców (20 ojców i 141 matek) zwróciło wypełnione kwestionariusze oraz ankiety. Nie wszyscy rodzice udzielili odpowiedzi na temat częstości korzystania przez dziecko z Internetu – pełne komplety badań oddało 130 rodziców i ta grupa stanowiła podstawę do

dalszych analiz statystycznych. Badani zostali podzieleni na 2 podgrupy. Pierwszą stanowili rodzice, których dzieci korzystają z Internetu rzadko ($n = 79$), a drugą rodzice dzieci, które korzystają z Internetu codziennie ($n = 51$). W pierwszej grupie znaleźli się rodzice, których dzieci korzystają z Internetu stosunkowo rzadko (biorąc pod uwagę współczesne czasy), bo: kilka razy w tygodniu. W drugiej grupie znaleźli się rodzice, których dzieci mogą korzystać z komputera codziennie. W prezentowanych badaniach wykorzystano test *T-Studenta* do przeprowadzenia porównań międzygrupowych oraz metodę regresji liniowej do wyznaczenia predyktorów monitoringu rodzicielskiego.

Dzieci badanych rodziców miały od 7 do 12 lat. Z kolei wiek rodziców mieścił się w przedziale: 26-66 lat. Średnia wieku rodziców wyniosła 37 lat ($M = 37,2$; $SD = 6,0$), co oznacza, że byli to stosunkowo młodzi rodzice. Uzyskane wyniki pozwalają sądzić, że dzieci osób badanych w przeważającej większości – biorąc pod uwagę kryterium finansowe – mają możliwość korzystania w domu ze sprzętu komputerowego z podłączeniem do Internetu. Tylko 4% badanych stwierdziło, że znajduje się w złej sytuacji materialnej. Badani rodzice deklarowali, że orientują się, do jakich celów ich dzieci wykorzystują Internet. 55% badanych odpowiedziało, że orientuje się bardzo dobrze, 30,8%, że orientuje się dobrze, jedynie kilka procent badanych stwierdziło, że orientuje się mało lub wcale.

3.2. Metody pomiaru zmiennych

Do pomiaru analizowanych zmiennych wykorzystano oryginalne kwestionariusze opracowane przez autorki niniejszych badań: Kwestionariusz Monitoringu Aktywności Internetowej Dzieci (MAID), Kwestionariusz Poczucia Bliskości w Rodzinie (PBR), Kwestionariusz Percepcji Internetu jako Zagrożenia oraz Kwestionariusz Korzyści z Internetu (por. Przybyła-Basista, and Kołodziej, 2014).

Kwestionariusz Monitoringu Aktywności Internetowej Dzieci (MAID) służy do pomiaru monitoringu aktywności internetowej dzieci. Obszary monitoringu aktywności internetowej dzieci stosowanego przez rodziców wyróżniono w oparciu o badania zaprezentowane w projekcie „Rodzice wobec zagrożeń dzieci w Internecie” i zrealizowane w 2008 roku przez TNS OBOP na zlecenie Fundacji Dzieci Niczyje oraz Fundacji Grupy TP (por. Wojtasik, 2008). Badania te dotyczyły wiedzy, doświadczeń i postaw rodziców wobec zagrożeń związanych z korzystaniem przez dzieci z Internetu. Kwestionariusz MAID ma zadowalające właściwości psychometryczne (rzetelność α -Cronbacha = 0,858). Składa się z 12 stwierdzeń. Przykładowe stwierdzenia z kwestionariusza brzmią następująco: „Ograniczam czas spędzany przez dziecko w Internecie”; „Rozmawiam z dzieckiem na temat zagrożeń, jakie może spotkać, surfując w sieci”; „Obserwuję monitor, gdy dziecko korzysta z Internetu”.

Kwestionariusz Poczucia Bliskości w Rodzinie (PBR) służy do pomiaru poczucia bliskości w rodzinie. Bliskość w rodzinie jest rozumiana przez autorki narzędzia jako poczucie więzi między członkami rodziny, wzajemne zaufanie, zrozumienie, akceptacja, pragnienie wspólnego spędzania czasu. Dobre wartości psychometryczne narzędzia potwierdza jego

wysoka zgodność wewnątrzna (rzetelność α -Cronbacha = 0,897). Kwestionariusz PBR składa się z 10 stwierdzeń, przykładowe stwierdzenia to: „W naszej rodzinie odczuwamy potrzebę wspólnego spędzania czasu”; „W naszej rodzinie mamy zaufanie do siebie i możemy na siebie liczyć”; „W naszej rodzinie mamy wiele wspólnych tematów rozmów”.

Kwestionariusz Percepcji Internetu jako Zagrożenia i Kwestionariusz Percepcji Korzyści z Internetu służą do pomiaru postaw rodziców wobec Internetu. Każdy z kwestionariuszy składa się z 8 stwierdzeń, które odnoszą się odpowiednio do korzyści i zagrożeń kojarzonych z Internetem. Zagrożenia i korzyści uwzględnione w kwestionariuszach wyróżniono w oparciu o zaprezentowaną w raporcie EU Kids Online klasyfikację możliwości i zagrożeń dla dzieci w Internecie (por. Kirwil, 2011). Narzędzia mają zadowalające właściwości psychometryczne (rzetelności mierzone współczynnikiem α -Cronbacha wynoszą kolejno: 0,842 i 0,838). Przykładowe stwierdzenia Kwestionariusza Percepcji Internetu jako Zagrożenia brzmią następująco: „Jestem przekonany/a o negatywnym wpływie zamieszczanych w Internecie treści, materiałów (...)”; „Sądzę, że w sieci dochodzi do zastraszania, nękania, prześladowania”; „Spotkanie się z osobami poznanymi w Internecie może być niebezpieczne”. Z kolei przykładowe stwierdzenia Kwestionariusza Percepcji Korzyści z Internetu to: „Internet jest cennym źródłem informacji (...)”; „Internet usprawnia proces edukacji (nauka języków obcych, korepetycje, zasoby edukacyjne)”; „Internet ułatwia kontakt z ludźmi (poprzez komunikatory, pocztę elektroniczną, rozmowy przez telefon w Internecie, serwisy społecznościowe)”.

3.3. Wyniki badań

Odpowiedź na pierwsze w postawionych pytań badawczych wymagała zweryfikowania, czy wyróżnione grupy rodziców różnią się między sobą poziomem monitoringu aktywności internetowej dzieci, orientacją w celach, do jakich ich dzieci wykorzystują Internet, intensywnością doświadczanej bliskości w rodzinie, postawami wobec Internetu (postrzeganiem Internetu jako źródła zagrożeń lub korzyści). W tym celu dokonano porównań międzygrupowych¹. Wyniki przeprowadzonych analiz pokazały, że grupa rodziców, których dzieci korzystają z komputera rzadziej, silniej monitoruje aktywność internetową dzieci oraz bardziej orientuje się w celach, do jakich dzieci wykorzystują Internet w porównaniu z rodzicami, których dzieci codziennie surfują w sieci. Wyniki porównań międzygrupowych zostały zaprezentowane w Tabelach 1 i 2.

¹ Grupy n_1 i n_2 nie są równoliczne, dlatego też wykonano obliczenia z wykorzystaniem testów nieparametrycznych (testy U Manna-Whitney'a i W Wilcoxon). Zaprezentowane zostały wyniki testu T -Studenta, ponieważ wyniki testów nieparametrycznych i testu T są zbieżne i wskazują na konieczność odrzucenia tych samych hipotez zerowych. Dla porównania wyniki testu U Manna-Whitney'a: 1) dla monitoringu aktywności internetowej dzieci: 3008,5, $p=0,0001$, średnia rang $n_1=74,09$, $n_2=44,44$; 2) dla orientacji w celach, do jakich dzieci wykorzystują Internet: 2764,5, $p=0,0001$, średnia rang $n_1=74,99$; $n_2=50,79$; dla bliskości w rodzinie: 2490,5, $p=0,23$, średnia ranga $n_1=71,53$, $n_2=56,17$.

Tabela 1.

Różnice w monitoringu aktywności internetowej dzieci między rodzicami, których dzieci korzystają z Internetu rzadko i rodzicami, których dzieci korzystają z Internetu często

Monitoring aktywności internetowej dzieci	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Dzieci rzadko w sieci	39,35	5,96	-5,625	88,06	0,0001
Dzieci często w sieci	32,25	7,66			

Tabela 2.

Różnice w orientacji w celach, do jakich dzieci wykorzystują Internet między rodzicami, których dzieci korzystają z Internetu rzadko i rodzicami, których dzieci korzystają z Internetu często

Orientacja w celach, do jakich dzieci wykorzystują Internet	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Dzieci rzadko w sieci	4,73	,47	-3,87	68,86	0,0001
Dzieci często w sieci	4,21	,88			

Podobnie rodzice, których dzieci rzadziej korzystają z Internetu, deklarują większe poczucie bliskości w rodzinie w porównaniu z rodzicami, których dzieci korzystają codziennie. Różnica ta jest mniejsza, ale istotna statystycznie. Wyniki porównania międzygrupowego zostały zaprezentowane w Tabeli 3.

Tabela 3.

Różnice w poczuciu bliskości w rodzinie między rodzicami, których dzieci korzystają z Internetu rzadko i rodzicami, których dzieci korzystają z Internetu często

Bliskość w rodzinie	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>t</i>	<i>df</i>	<i>p</i>
Dzieci rzadko w sieci	35,48	4,41	-2,53	94,43	0,01
Dzieci często w sieci	33,25	5,19			

Różnice w postawach rodziców wobec Internetu okazały się pozbawione istotności statystycznej, a więc obie grupy rodziców miały podobne poglądy na temat zagrożeń i korzyści z przebywania w sieci.

Odpowiedź na drugie z postawionych pytań badawczych możliwa jest po przeanalizowaniu wyników regresji liniowej w podgrupach rodziców wyróżnionych ze względu na częstość korzystania przez dzieci z Internetu. W pierwszej podgrupie rodziców, których dzieci korzystają z Internetu rzadko, najbardziej znaczący wpływ na monitoring aktywności internetowej dzieci okazało się mieć poczucie bliskości w rodzinie ($\beta = 0,476$, $p = 0,000$). Pozostałe zmienne wprowadzone do równania regresji okazały się nieistotne statystycznie. Wyniki regresji liniowej w tej podgrupie rodziców zostały zaprezentowane w tabeli nr 4.

Tabela 4.

Predyktory monitoringu aktywności internetowej dzieci w grupie rodziców, których dzieci korzystają z Internetu rzadko

Zmienne	β	<i>t</i>	<i>p</i> <
Percepcja Internetu jako zagrożenia	0,041	0,381	0,704
Percepcja korzyści z Internetu	0,152	1,491	0,140
Poczucie bliskości w rodzinie	0,476	4,615	0,000

Note. Statystyka modelu: $R^2 = 0,294$, $F = 10,422$, $df = 3$, $p < 0,0001$.

Z kolei w podgrupie rodziców, których dzieci korzystają z Internetu często, znaczący wpływ na monitoring aktywności internetowej dzieci okazały się mieć postawy rodziców wobec Internetu: percepcja korzyści z Internetu ($\beta = 0,362$, $p = 0,020$) oraz percepcja Internetu jako zagrożenia ($\beta = 0,257$, $p = 0,039$). Z kolei poczucie bliskości w rodzinie okazało się nie mieć istotnego wpływu na monitoring aktywności internetowej dzieci dokonywany przez rodziców. Omówione wyniki regresji liniowej zostały zaprezentowane w tabeli nr 5.

Tabela 5.

Predyktory monitoringu aktywności internetowej dzieci w grupie rodziców, których dzieci korzystają z Internetu często

Zmienne	β	t	$p <$
Percepcja Internetu jako zagrożenia	,257	2,129	,039
Percepcja korzyści z Internetu	,362	2,405	,020
Poczucie bliskości w rodzinie	,182	1,236	,223

Note. Statystyka modelu: $R^2 = 0,349$, $F = 8,413$, $df = 3$, $p < 0,001$.

4. Dyskusja

Przeprowadzone badania pozwalają na wysunięcie kilku ciekawych wniosków:

Po pierwsze – rodzice dzieci, które rzadziej korzystają z Internetu, silniej monitorują aktywność dzieci online oraz są bardziej zorientowani w celach, do jakich dzieci wykorzystują Internet w porównaniu z rodzicami dzieci korzystających z Internetu codziennie.

Po drugie – w grupie rodziców, których dzieci korzystają z Internetu stosunkowo rzadko, najbardziej znaczący wpływ na monitoring aktywności internetowej dzieci okazało się mieć poczucie bliskości w rodzinie. Natomiast w grupie rodziców dzieci codziennie korzystających z Internetu istotnymi predyktorami monitoringu były postawy rodziców wobec Internetu, przy czym na pierwszym miejscu znalazła się percepcja korzyści z Internetu, a na miejscu drugim percepcja Internetu jako zagrożenia.

Wyniki te w dużej mierze nawiązują do ustaleń badaczy zagranicznych. I tak, jak wynika z naszych badań, rodzicom łatwiej jest kontrolować dziecięcą aktywność *online* wówczas, gdy dziecko stosunkowo rzadko korzysta z komputera i Internetu. Pozostaje to w zgodzie z wynikami prezentowanymi przez Epstein (2012), która twierdzi, że słabszy monitoring rodzicielski wiąże się ze spędzaniem przez dzieci znaczącej ilości czasu przed komputerem, przy czym chodzi tu o czas, który nie jest poświęcony na cele edukacyjne. Dodatkowo, autorka wskazuje, iż czynnikiem powiązanim z częstym korzystaniem przez dziecko z komputera jest częste używanie przez rodziców komputera dla przyjemności (Epstein, 2012), co wydaje się interesującą wskazówką do badań w przyszłości.

Niepokojący wydaje się jednak fakt, iż poziom monitoringu aktywności internetowej dzieci oraz orientacji w celach, do jakich dzieci wykorzystują Internet w grupie rodziców, których

dzieci korzystają z Internetu codziennie jest znacząco niższy niż w grupie rodziców, których dzieci korzystają z komputera rzadziej. Wyniki te mogą sugerować, iż wiedza rodziców na temat potencjalnych zagrożeń i ryzykownych zachowań dzieci *online* jest raczej dość skromna i w niewystarczającym stopniu może stanowić czynnik zabezpieczający dziecko przed niepożądanymi skutkami. Z naszych wcześniejszych badań wynika, że rodzice dzieci młodszych (7-9 lat) w porównaniu z rodzicami dzieci starszych (10-12 lat) mają większą świadomość korzystania przez dziecko z Internetu (Przybyła-Basista, and Kołodziej, 2014). Generalnie z cytowanych już wcześniej najnowszych ustaleń badaczy zagranicznych wynika, że rodzice nie mają wystarczającej wiedzy na temat tego, co się dzieje w Internecie i co dokładnie ich dziecko robi w sieci (Symons et al., 2017). W badaniach Rosen, Cheever i Carrier (2008) ponad jedna trzecia rodziców nie miała pewności, czy i jakie informacje ujawniły nastoletnie dzieci w serwisie społecznościowym MySpace, podczas gdy około połowa nastolatków przyznawała się do ujawniania ważnych informacji o sobie (m.in. 46% przyznało się do ujawnienia nazwiska, 49% adresu e-mail, 74% nazwy szkoły). W badaniach tych identyczne pytania zadawano rodzicom i nastolatkom i co ciekawe, rodzice trzy razy częściej, aniżeli nastoletnie dzieci, dostrzegali możliwość pojawienia się problemów i zagrożeń wynikających z użytkowania MySpace (np. uzależnienia od serwisu społecznościowego i Internetu, społecznej izolacji, braku aktywności fizycznej, możliwości spotkania z przestępcą seksualnym, oglądania obrazów o treści seksualnej, zawierania przyjaźni *online* i potem spotykania się *offline*) (Rosen, Cheever, and Carrier, 2008). Wyniki te potwierdzają wielokrotnie podnoszone przez badaczy kwestie dotyczące braku należytej ostrożności wykazywanej przez dzieci, co wynika z ich etapu rozwojowego (Bee, 2004), który z jednej strony cechuje szybki rozwój zdolności poznawczych, a z drugiej strony powolny wzrost umiejętności przewidywania skutków zaistniałych sytuacji problemowych (Vasta, Haith, and Miller, 1995). W tej sytuacji ważnym czynnikiem ochronnym staje się wiedza rodziców i ich umiejętności kontrolowania dzieci (Symons et al., 2017).

Niewątpliwie codzienna aktywność internetowa dzieci sprawia rodzicom dużo więcej kłopotów, a nawet staje się niemożliwa. Konieczne wydaje się więc poszukiwanie czynników ułatwiających to zadanie. Takimi czynnikami mogą być zmienne tworzące charakterystyczny kontekst rodzinny, jak na przykład klimat emocjonalny panujący w rodzinie, nastawienie na współpracę z dzieckiem i dbałość o dobrą komunikację, style wychowawcze, poczucie bliskości w rodzinie, nastawienie rodziców do Internetu. W naszych badaniach zainteresowaliśmy się tymi dwoma ostatnimi czynnikami. Okazało się to trafnym przypuszczeniem, przy czym predyktory monitoringu podejmowanego przez rodziców były zróżnicowane w zależności od częstości korzystania przez dzieci z Internetu. Poczucie bliskości w rodzinie było znaczącym czynnikiem mającym wpływ na podejmowanie czynności kontrolujących dzieci w sytuacji, gdy te korzystały z Internetu niezbyt często, kilka razy w tygodniu. Wynik ten jest zgodny z doniesieniami, że bliskość i dobra komunikacja pomiędzy dziećmi i rodzicami może prowadzić do większego monitoringu ze strony rodziców (Romero, and Ruiz, 2007),

jednak niekoniecznie w oparciu o zakazy i wymagania podporządkowania się im. Zgodnie z badaniami Sook-Jung i Young-Gil (2007) samo restrykcyjne ograniczanie przez rodziców czasu spędzanego przez dzieci na aktywności internetowej nie wpływa na korzystanie przez nie z Internetu.

Z licznych badań wynika, że wsparcie ze strony rodziców prowadzi do bardziej bezpiecznego korzystania z Internetu przez dzieci oraz że rozmowy z dziećmi oraz ich edukowanie przez rodziców są kluczem dla bezpieczeństwa dzieci w sieci (Myers, 2013; Cottrell et al., 2007). Jak pokazują inne badania, włączenie, oprócz wsparcia, rozmów z dziećmi na temat Internetu, prowadzi do wykorzystywania Internetu przez dzieci w większym stopniu do celów edukacyjnych oraz do wzrostu liczby pozytywnych zachowań w sieci (Valcke, et al., 2010). Ponadto dzieci, które doświadczają rodzicielskiego wsparcia, rozmów i bliskości lepiej rozumieją złożoność Internetu: korzyści i zagrożenia z nim związane. Jednocześnie możliwy jest monitoring rodzicielski oparty zarówno na kontroli, jak i na okazywaniu ciepła, co w rezultacie wpływa na bezpieczne używanie przez dzieci Internetu (Valcke, et al., 2010). Zalecenie przez rodziców dzieciom określonych, użytecznych stron internetowych, opierające się na zrozumieniu i współpracy z dzieckiem, przynosi korzyści: wiąże się bowiem ze wzrostem edukacyjnych działań *online* podejmowanych przez dzieci (Sook-Jung, and Young-Gil, 2007). Co więcej, rodzicielski monitoring może być wyraźnym czynnikiem hamującym możliwości uzależnienia się nastolatka od Internetu, stąd zalecenia kierowane przez badaczy do rodziców, aby podejmowali codzienną kontrolę rutynowych aktywności dzieci, zachęcali je do uczestniczenia w życiu rodzinnym, podejmowania aktywności na zewnątrz, rozwijania pozytywnego stosunku do innych form spędzania wolnego czasu, a także sami zrozumieli zagrożenia płynące z poczucia nudzenia się przez nastoletnie dzieci w czasie wolnym (Lin, Lin, and Wu, 2009).

Ostatnim interesującym ustaleniem płynącym z naszych badań była obserwacja, że w grupie rodziców dzieci codziennie korzystających z Internetu istotnymi predyktorami monitoringu były postawy rodziców wobec Internetu, przede wszystkim dostrzeganie przez rodziców korzyści z Internetu, a w następnej kolejności percepcja Internetu jako źródła zagrożenia. W tej grupie rodziców poczucie bliskości w rodzinie nie miało znaczenia dla podejmowania działań kontrolujących. Komentując te wyniki, można powiedzieć, że percepcja przez rodziców korzyści z użytkowania Internetu stanowi wsparcie dla szybszego rozwoju poznawczego dziecka oraz przyzwolenia na rozwijanie autonomii, która jest niezwykle istotna w okresie adolescencji. Jednakże, dostrzeganie przede wszystkim korzyści, a w mniejszym stopniu zagrożeń, budzi pewien niepokój o bagatelizowanie tych ostatnich. Jak już bowiem wskazywano w tym artykule, rodzice mają tendencję do niedoszacowania problematycznego korzystania z Internetu przez dzieci i „wystawiania się” przez nie na potencjalnie niebezpieczne doświadczenia (por. przegląd badań: Symons et al., 2017). W badaniach przeprowadzonych w Wielkiej Brytanii przez Livingstone i Bober (2004) wykazano, że podczas gdy 33% dzieci oświadczało, że było ofiarą cyberprzemocy, tylko 4% rodziców wierzyło, że coś takiego mogło

przydarzyć się ich dziecku. Warto w tym miejscu przypomnieć również o badaniach mówiących o generalnie znikomej wiedzy rodziców na temat aktywności internetowej dzieci (Symons et al., 2017). Wydaje się zatem, że rodzice dysponują bardziej własnymi przekonaniem i intuicyjnymi sądami, aniżeli rzetelną wiedzą. W pewnych przypadkach może to skutkować zwiększeniem szans na nieprzemysłane zachowania dzieci w Internecie. Według raportu Byrne i współpracowników (2014) niedoszacowanie przez rodziców ryzyka wiąże się ze zbyt permissywnym stylem rodzicielskim, trudnością w komunikacji z dzieckiem na temat ryzyka w sieci oraz posiadaniem przez dziecko prywatnej przestrzeni w domu, w której może korzystać z komputera i Internetu.

Podsumowując, przeprowadzone badania pilotażowe przyniosły szereg ciekawych spostrzeżeń odnoszących się do sprawowania przez rodziców kontroli nad dziećmi surfującymi w Internecie. Warto też wskazać kierunki dalszych badań w tym obszarze: powiększenie grupy badanych rodziców, a w szczególności zadbanie o większą reprezentację ojców. Badania z udziałem przeważającego odsetka matek są dość powszechnym problemem dla badaczy. Na przykład, w przeprowadzonych przez Byrne i współpracowników (2014) badaniach na 454 diady rodzic-dziecko będące uczestnikami projektu 94,1% stanowiły matki. Mając na uwadze, iż wiedza matek i ojców na temat aktywności dziecka w Internecie różni się (ojcowie mają mniejszą wiedzę), a ponadto style rodzicielskie w zakresie monitoringu mogą się różnić (matki wydają się bardziej zaangażowane w tego rodzaju działalność dzieci – por. przegląd badań: Symons et al., 2017) warto byłoby w przyszłych badaniach zadbać o bardziej zrównoważony udział matek i ojców. Rezultaty takich badań mogą być pomocne do wspierania rodziców zainteresowanych zapewnieniem dzieciom bezpiecznego, odpowiedzialnego i twórczego korzystania z Internetu (Shields, and Behrman, 2000).

Bibliografia

1. Bee, H. (2004). *Psychologia rozwoju człowieka*. Poznań: Wydawnictwo Zysk i Spółka.
2. Borcuch, A., and Świerczyńska-Kaczor, U. (2013). Serwisy społecznościowe – jednostka i społeczeństwo na pograniczu świata rzeczywistego i świata wirtualnego. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i Zarządzanie*, 65, pp. 61-70.
3. Brzezińska, A., and Janiszewska-Rain J. (2005). *W poszukiwaniu złotego środka. Rozmowy o rozwoju człowieka*. Kraków: Wydawnictwo Znak.
4. Byrne, S., Katz, S.J., Lee, T., Linz, D., and McIlrath, M. (2014). Peers, predators, and porn: Predicting parental underestimation of children's online risky experiences. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 19, pp. 215-231.
5. Çankaya, S., and Odabaşı, H.F. (2009). Parental controls on children's computer and Internet use. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 1, pp. 1105-1109.

6. Cottrell S.A., Branstetter S., Cottrell L., Harris C.V., Rishel C., and Stanton B.F. (2007). Development and validation of a parental monitoring instrument: Measuring how parents monitor adolescents' activities and risk behaviors. *The Family Journal: Counseling and Therapy for Couples and Families*, 15(4), pp. 328-335.
7. Department for Children, Schools and Families (2009). *Parents & Internet Safety*. Report from HCI Discussion Groups 27 April – 1 May 2009. Retrieved from <http://media.education.gov.uk/assets/files/pdf/p/parents%20online%20behaviours%20nfer.pdf> (Available online: 2014, January 26).
8. Epstein, J.A. (2012). The role of parents and related factors on adolescent computer use. *Journal of Public Health Research*, 1(1), pp. 75-78. doi: 10.4081/jphr.2012.e13
9. Grossbart, S., McConnell-Hughes, S., Pryor, S., and Yost, A. (2002). Socialization aspects of parents, children, and the Internet. *Advances in Consumer Research*, 29, pp. 66-70.
10. Guarini, A., Passini, S., Melotti, G., and Brighi A., (2012). Protective factors on perpetration of bullying and cyberbullying. *Studia Edukacyjne*, 23, pp. 33-55.
11. Kerr M., and Stattin H., (2000), What parents know, how they know it, and several forms of adolescent adjustment: Further support for a reinterpretation of monitoring, *Developmental Psychology*, 36, pp. 366–380.
12. Kirwil, L. (2011). *Polskie dzieci w Internecie. Zagrożenia i bezpieczeństwo – część 2*. Częściowy raport z badań EU Kids Online II przeprowadzonych wśród dzieci w wieku 9-16 lat i ich rodziców. Warszawa: SWPS – EU Kids Online PL. Retrieved from http://www.swps.pl/images/stories/zdjecia/eukidsonline/l_kirwil_raport_polska_eukidsonline_v3.pdf (Available online: 2017, October 15).
13. Knol-Michałowska, K. (2012). Rola rodziny w interwencji i profilaktyce zagrożeń w Internecie. *Studia Edukacyjne*, 23, pp. 301-327.
14. Królikowska, A. (2015). Dzieci nauczycielami swoich rodziców. Socjalizacja odwrotna we współczesnej rodzinie. *Wychowanie w Rodzinie*, 11(1), pp. 127-142.
15. Liau, A.K., Khoo A., and Ang P.H. (2008). Parental awareness and monitoring of adolescent Internet use. *Current Psychology*, 27(4), pp. 217-233.
16. Lin, C.H., Lin, S.L., and Wu, C.P. (2009). The effect of parental monitoring and leisure boredom on adolescents' Internet addiction. *Adolescence*, 44(176), pp. 993-1004.
17. Livingstone, S. (2003). Children's use of the Internet: Reflections on the emerging research agenda. *New Media & Society*, 5(2), pp. 147-166.
18. Livingstone, S. and Bober, M. (2004). *UK children go online: Surveying the experiences of young people and their parents* [online]. London: LSE Research Online. Retrieved from <http://eprints.lse.ac.uk/archive/00000395>
19. Livingstone, S., Mascheroni, G., Dreier, M., Chaudron, S., and Lagae, K. (2015). *How parents of young children manage digital devices at home: The role of income, education and parental style*. London: EU Kids Online, LSE, s. 7. Retrieved from <http://eprints.lse.ac.uk/63378/1/> (Available online: 2018, January 20).

20. Mead, M., (2000). *Kultura i tożsamość. Studium dystansu międzypokoleniowego*. Warszawa: PWN.
21. Myers, P. (2013). *The Internet dilemma*. Retrieved from <http://childdevelopmentinfo.com/category/children-media-safety/> (Available online: 2016, January 26).
22. Nikken, P., and Schols, M. (2015). How and why parents guide the media use of young children. *Journal of Child and Family Studies*, 24, pp. 3423-3435.
23. Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. *On the Horizon*, 9(5), pp. 1-6.
24. Przybyła-Basista, H., and Kołodziej, A. (2014). Parental monitoring of the Internet activity of young children and preadolescents. *The New Educational Review*, 36(2), pp. 315-325.
25. Reid Chassiakos, Y., Radesky, J., Christakis, D., Moreno, M.A. Cross, C. and APP Council on Communications and Media (2016). Children and adolescents and digital media. *Pediatrics*, 138(5): e20162593. doi: 10.1542/peds.2016-2593 (Available online: 2018, Marz 22).
26. Resnick, M.J. (2000). Five Commentaries: Looking to the Future. *The Future of Children*, 10(2), pp. 173-175, Retrieved from http://www.princeton.edu/futureofchildren/publications/docs/10_02_FulJournal.pdf (Available online: 2018 June, 2).
27. Romero, A., and Ruiz, M. (2007). Does familism lead to increased parental monitoring? Protective factors for coping with risky behaviors. *Journal of Child and Family Studies*, 16, pp.143-154.
28. Rosen, L.D., Cheever, N.A., and Carrier, L.M. (2008). The association of parenting style and child age with parental limit setting and adolescent MySpace behavior. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 29, pp. 459-471.
29. Shields, M.K., and Behrman, R.E. (2000). Children and Computer Technology: Analysis and Recommendations. *The Future of Children*, 10(2), pp. 4-30. Retrieved from http://www.princeton.edu/futureofchildren/publications/docs/10_02_FulJournal.pdf (Available online: 2018 June, 2).
30. Sook-Jung L., and Young-Gil Ch. (2007). Children's Internet Use in a Family Context: Influence on Family Relationships and Parental Mediation. *CyberPsychology & Behavior*, 10(5), pp. 640-644.
31. Subrahmanyam, K., Krau, R.E., Greenfield, P.M., and Gross E.F. (2000), The Impact of Home Computer Use on Children's Activities and Development. *The Future of Children*, 10(2), pp. 123-144, Retrieved from http://www.princeton.edu/futureofchildren/publications/docs/10_02_FulJournal.pdf (Available online: 2018 June, 2).
32. Symons, K., Ponnet, K., Emmery, K., Walrave, M., and Heirman, W. (2017). Parental knowledge of adolescents' online content and contact risks. *Journal of Youth and Adolescence*, 46(2), pp. 401-416. doi: 10.1007/s10964-016-0599-7
33. Wilson, B. J., (2008). Media and Children's Aggression, Fear, and Altruism. *The Future of Children and Electronic Media*, 18(1), pp. 87-118.

34. Wojtasik, Ł. (2008). *Rodzice wobec zagrożeń dzieci w Internecie*, Retrieved from <http://dzieckowsieci.fdn.pl/badania> (Available online: 2014 February, 28).
35. Valcke, M., De Wever, B., Van Keer, H., and Schellens, T. (2011). Long-term study of safe Internet use of young children. *Computers & Education*, 57, pp. 1292-1305.
36. Vasta R., Haith M.M., and Miller S.A. (1995). *Psychologia dziecka*, Warszawa: WSiP.
37. Zacher, L.W. (2015). Utechnicznienie człowieka i marketyzacja jego działalności a kultura przyszłości. *Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej, Seria: Organizacja i Zarządzanie*, 85, pp. 617-641.